

місця серед норм, які регламентують спадкові правовідносини, оскільки він не належить до видів спадкування. Крім того, спадковий договір за своїм змістом передбачає набуття певних прав і обов'язків ще за життя відчужувача, що суперечить правовій природі спадкування, оскільки набуття і здійснення спадкових прав можливе лише за неодмінної умови – смерті спадкодавця [4, с. 144].

В даному випадку аргументи Ю. О. Заїки видаються досить переконливими. Адже, дійсно, спадковий договір є особливим видом зобов'язальних правовідносин. Відносини між відчужувачем та набувачем за договором є зобов'язальними за своєю природою. Однак сутність спадкового договору тісно переплітається з відносинами спадкування (як і шлюбний договір, який розміщений у СК України, однак за своєю природою є цивільно-правовим). Оскільки норми ЦК України, що регулюють відносини із спадкового договору, вже розміщені в Книзі шостій, то, на наш погляд, немає необхідності у такому їх «переміщенні», адже це навряд чи вплине на ефективність правового регулювання.

Підсумовуючи доцільно зазначити, що спадковий договір як порівняно новий правовий інститут ще не набув широкого поширення на практиці. І, як засвідчують перші кроки його наукового аналізу та осмислення, правова природа спадкового договору, його місце в цивільному праві, із включенням його в ЦК України, стали предметом різних наукових дискусій, що в подальшому повинні сприяти становленню інституту спадкового договору та позитивному застосуванню його норм у судовій та нотаріальній практиці України.

Список бібліографічних посилань:

1. Основные институты гражданского права зарубежных стран. Сравнительно-правовое исследование/под ред. В. В. Залесского. М.: Норма, 1999. С. 533–545.
2. Гражданское уложение Германии/науч. ред. А. Л. Маковский и др. М.: Волтерс Клувер, 2004. С. 556–561.
3. Гражданское и торговое право капиталистических государств: учебник. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Междунар. отношения, 1993. С. 536.
4. Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: становлення і розвиток: монографія. 2-ге вид. Київ: КНТ, 2007. С. 139–144.
5. Цивільний кодекс України: наук.-практ. комент./за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. Київ: Істина, 2004. С. 874.
6. Васильченко В. В. Юридична сутність інституту спадкового договору та його місце в системі цивільного права. *Право України*. 2003. № 7. С. 140.

Одержано 17.04.2017

УДК 343.375;347.2/3

Вадим Борисович Харченко,

завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор;

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1214-0313>

ВЛАСНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Виходячи з положень статей 5, 6 та 10 Конституції (Основного закону) Української РСР 1937 року [1], ст. 90 Цивільного кодексу Української РСР 1963 року [10] визначалося,

що земля, її надра, води і ліси є у виключній власності держави і надаються тільки в користування. Відносини особистої (індивідуальної) власності поширювалися виключно на трудові прибутки та заощадження, житловий будинок і підсобне хатнє господарство, предмети хатного господарства і вжитку, предмети особистого споживання та комфорту, успадковані предмети. Цією ж нормою встановлювалося, що державі належать основні засоби виробництва в промисловості, будівництві і сільському господарстві, засоби транспорту і зв'язку, банки, майно організованих державою торговельних, комунальних та інших підприємств, основний міський житловий фонд, а також інше майно, необхідне для здійснення завдань держави. Відповідно до цього, система Особливої частини Кримінального кодексу Української РСР 1960 року [6] містила дві окремих глави, в яких встановлювалися самостійні підстави кримінальної відповідальності за злочини проти державної та колективної (соціалістичної) власності (Глава II) та злочини проти особистої (індивідуальної) власності громадян (Глава V). Земля, її надра, води, ліси та їх окремі складові були визначені предметом економічних (господарських) злочинів, передбачених Главою VI КК 1960 року.

Але 7 лютого 1991 року був прийнятий Закон № 697-XII «Про власність» [7], згідно з ч. 5 ст. 2 якого було визначено, що власність в Україні існує в різних формах і держава створює рівні умови для розвитку всіх форм власності та їх захисту. Положення ч. 1 ст. 9 наведеного Закону визначали, що земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони є об'єктами права виключної власності народу України. Окрім права виключної власності народу України, в Законі окремі розділи були присвячені іншим формам права власності: 1) право приватної власності (розділ III); 2) право колективної власності (розділ IV); 3) право державної власності (розділ V). Відповідно до цього, суб'єктами права власності визнавалися: народ України, громадяни, юридичні особи та держава (ч. 1 ст. 3 Закону). На сьогодні наведений Закон втратив чинність, але визначений його положеннями напрям розвитку цивільного законодавства та регулювання правовідносин щодо різних форм власності, залишився незмінним та набув свого розвитку в Конституції України [2] та Цивільному кодексі України 2003 року [9] (далі – ЦК України).

Зміни щодо встановлення рівності всіх форм власності були враховані при розробці конструкції системи Особливої частини Кримінального кодексу України 2001 року [5] (далі – КК України), що на сьогодні містить єдиний розділ, в якому об'єднана група злочинів проти власності (Розділ VI) та підходів до визначення предмету злочинів цієї групи злочинів, яким є чуже для винного майно, тобто майно, що не належить винному на праві власності.

Водночас, основним завданням КК України є забезпечення охорони правовідносин, врегульованих іншими галузями права, від злочинних посягань. Стосовно ж регулювання майнових відносин (цивільних відносин), заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, якими і є відносини права власності особи на річ (майно), таке завдання покладене на ЦК України і саме ним визначається зміст наведених правовідносин. Зазначене необхідно враховувати як при визначенні сутності родового об'єкта злочинів, передбачених Розділом VI Особливої частини КК України, та змісту майна (речі) як предмету відповідних суспільно небезпечних посягань. Базисом встановлення підстав кримінальної відповідальності за злочини проти власності є положення ст. 41 Конституції України та ст. 321 ЦК України щодо непорушності права власності.

Наведене у повному обсязі знайшло своє відображення в теорії кримінального права України, адже будь-які правовідносини можливі лише з приводу спільного, єдиного для них предмета, який завжди входить до кола людських потреб, і саме ця обставина й зумовлює виникнення і функціонування відносин (природні об'єкти, різні товари чи предмети,

що мають ознаки товару) [8, с. 83]. У злочинах проти власності (Розділ VI Особливої частини КК України) родовим об'єктом виступають правовідносини власності, а майно (речі) одночасно є як предметом цих правовідносин, так і предметом переважної більшості складів злочинів цієї групи. Майно у речовому його розумінні виступає як необхідна (обов'язкова) ознака складів злочинів проти власності, адже безпосередньо зазначена (названа) у самому законі про кримінальну відповідальність. В. Я. Тацій наголошує, що у багатьох випадках законодавець указує в кримінальному законі тільки на певний вид предметів, визначаючи тим самим, що будь-який із предметів цього виду має однакове значення для кримінальної відповідальності [8, с. 93].

Водночас, на сьогодні кримінальне законодавство фактично залишило поза увагою законодавець закріплення крім приватної, державної та комунальної форм власності ще й четвертої її форми – власність Українського народу. Наведена форма власності не тільки прямо передбачена ст. 13 Конституції, а й врегульована ст. 324 ЦК України. Розкриваючи об'єкти права власності Українського народу (предмети злочину у кримінальному праві), ч. 1 ст. 324 ЦК України фактично відтворює положення ст. 13 Конституції та визначає, що ними є: земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони.

Безумовно, віднесення наведених об'єктів права власності Українського народу до предметів злочинів проти власності може бути піддано критиці з трьох основних підстав. По-перше, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, природні ресурси континентального шельфу не мають так званої соціальної ознаки предмету злочину проти власності, що пов'язана з її створенням працею людини або виокремленням з природного середовища [3, с. 352]. У зв'язку з цим, необхідно наголосити на відсутності будь-яких нормативних підстав виокремлення такої ознаки та її існування взагалі. Відповідно до ч. 1 ст. 190 ЦК України, річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Зазначене повною мірою стосується і речі як предмету злочинів проти власності. Без жодного сумніву, що такі права та обов'язки можуть виникати як щодо явищ навколишнього світу, в які була вкладена праця людей (в яких зматеріалізована людська праця), так і подібних явищ (речей), що належать на праві власності і мають відповідну цінність, яка не обумовлена людською працею. Наявність на сьогодні у науці кримінального права України соціальної ознаки предмету злочинів проти власності обумовлена певним атавізмом розвитку інституту права власності часів СРСР.

По-друге, недоцільність віднесення до злочинів проти власності відповідних суспільно небезпечних посягань щодо наведених вище об'єктів права власності Українського народу може бути обґрунтована наявними на сьогодні підставами кримінальної відповідальності, передбаченими окремими нормами Розділу VIII Особливої частини КК України «Злочини проти довкілля». Водночас, родовим об'єктом вищенаведеної групи посягань типово визнаються суспільні відносини з охорони довкілля як сукупності об'єктивних умов існування людства і джерел життя людини, її благополуччя та розвитку [4, с. 266]. Спричинення шкоди (або створення загрози її спричинення) зазначеним правовідносинам у разі незаконного (протиправного) вилучення, привласнення, споживання, пошкодження або знищення землі, її надр, атмосферного повітря, водних та інших природних ресурсів, природних ресурсів континентального шельфу жодним чином не виключає і не поглинає спричинення відповідної шкоди відносинам власності на зазначені об'єкти.

По-третє, є очевидним, що предмет охоронюваних правовідносин власності як родового об'єкта відповідної групи злочинів, і предмет злочинів проти власності у характеристиці

злочинів, передбачених Розділом VI Особливої частини КК України, повністю співпадають. Водночас, поряд з предметом суспільних відносин і предметом злочину необхідно виокремлювати й предмет злочинного впливу – той елемент охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, який піддається безпосередньому злочинному впливу і якому, отже, в першу чергу завдається шкода [8, с. 103]. Аналіз механізму спричинення шкоди у разі вчинення злочинів проти власності дозволяє стверджувати, що відповідна протиправна поведінка щодо об'єктів права власності жодним чином відносини власності не знищує і не пошкоджує. Але внаслідок такої суспільно небезпечної поведінки власник обмежується у реалізації свого права користування та розпорядження своїм майном, тобто позбавлений можливості втілити в життя зміст відносин власності, здійснити певний вид діяльності. Саме соціальний зв'язок, зміст відносин права власності на речі, у разі вчинення злочинів відповідної групи, і становить предмет злочинного впливу.

Наразі, визначаючи зміст відносин власності, ч. 1 ст. 317 вказує, що ним є право володіння, право користування та право розпорядження майном. Щодо права володіння як змісту відносин власності Українського народу, ст. 13 Конституції України і ст. 324 ЦК України містять тотожні положення про належність права володіння відповідними об'єктами саме народу України. Але стосовно права користування та розпорядження таким майном будь-якого зрозумілого механізму їх реалізації на законодавчому рівні не існує. В Конституції зазначається, що кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Положення ч. 2 ст. 324 ЦК містять вказівку, що від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, встановлених Конституцією України. Такий механізм здійснення права власності фактично отождоює реалізацію права користування та розпорядження об'єктами права власності Українського народу з об'єктами, щодо яких здійснюються повноваження органами державної влади та органами місцевого самоврядування і які їм належать на праві державної або комунальної власності.

Водночас, передбачене свого часу ст. 10 Закону України «Про власність» право народу України шляхом референдуму вирішувати питання щодо правового стану природних об'єктів, їх використання та охорони, а також право громадян України особисто та через громадські організації, трудові колективи, органи територіального громадського самоврядування брати участь у розгляді питань, пов'язаних з використанням та охороною природних ресурсів, на сьогодні не можуть бути реалізовані через втрату чинності наведеного Закону.

З одного боку, проблема визначення порядку користування і розпорядження об'єктами права власності Українського народу у конституційному та цивільному праві нашої держави, жодним чином не є перешкодою для віднесення протиправних посягань щодо таких об'єктів до групи злочинів проти власності у кримінальному праві України. Але, з іншого боку, відсутність зрозумілого та визначеного на законодавчому рівні механізму реалізації народом України права користуватися та розпоряджатися землею, її надрами, атмосферним повітрям, водними та іншими природними ресурсами, які знаходяться в межах території України, природними ресурсами континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони на власний розсуд, унеможливорює формулювання предмету злочинного впливу (посягання), встановлення «механізму» заподіяння шкоди об'єкту, окреслення кола суспільно небезпечних діянь, а також визначення розміру і характеру їх наслідків у кримінальному праві України. Вочевидь, що розв'язання наведених питань у цивільному праві України повинні узгоджуватися з положеннями ч. 6 ст. 319 ЦК (державна не втручається у здійснення власником права власності), ч. 1 ст. 321 ЦК (право

власності є непорушним; ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні) та ч. 3 ст. 324 ЦК (кожен громадянин має право користуватися об'єктами права власності Українського народу), а також потребують свого закріплення на найвищому конституційному рівні в Основному законі нашої держави.

Список бібліографічних посилань:

1. Конституція (Основний закон) Української РСР: закон УРСР від 30.01.1937 // База даних (БД) «Законодавство України»/Верховна Рада (ВР) України. URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1937.html> (дата звернення: 16.03.2017).
2. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/254k/96-вр> (дата звернення: 16.03.2017).
3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник/за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ: Елтон-2, 2012. Т. 1. 780 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник/Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2015. 680 с.
5. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 10.02.2017).
6. Кримінальний кодекс Української РСР: закон УРСР від 28.12.1960 // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05/2002-05> (дата звернення: 15.03.2017).
7. Про власність: закон України від 07.02.1991 № 697-XII // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12> (дата звернення: 14.03.2017).
8. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право, 2016. 256 с.
9. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 № 435-IV // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 14.03.2017).
10. Цивільний кодекс Української РСР: Закон УРСР від 18.07.1963 № 1540-06 // БД «Законодавство України»/ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06/ed19630718> (дата звернення: 12.03.2017).

Одержано 14.04.2017

УДК 340.1:347.44

Жанна Вікторівна Завальна,

*професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
доктор юридичних наук, професор*

**ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ:
ЩЕ РАЗ ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗМІН ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ
ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН**

Актуалізація

Адекватне правове регулювання суспільних відносин, яке б відповідало умовам, часу, особливостям сфери, в якій виникають та існують відносини залежить від багатьох факторів, головними з яких, на нашу думку є проведення об'єктивних, міждисциплінарних досліджень, що мають прогностичний характер. Адже лише з'ясувавши сутність наявної